

Československá architektura po roce 1945

**Specifika brněnské poválečné architektury v celorepublikovém kontextu,
návaznost na předválečnou architekturu, reakce na nové směry**

Ing.arch. Renata Vrabelová
Školitel: Prof.Ing.arch. Vladimír Šlapeta, DrSc.
Ústav teorie, FA VUT Brno

Obsahem práce je průzkum a studium československé architektury v období od roku 1945 do roku 1975, ve výsledku se zaměřením na specifika brněnské architektury ve sledovaném období. Cílem práce bude zhodnocení brněnské architektury v období třiceti let po 2.světové válce v kontextu architektury socialistického Československa.

Klíčová slova: československá poválečná architektura, bytová krize, kvalitní bydlení pro všechny, dvouletý poválečný plán obnovy, dvouletka, Poruba, socialistický realismus, sořela, zdobnost fasád, monumentálnost, lidovost, lidové motivy, historismus, klasicizující tendence, hledání stylu, Chruščovova kritika ozdobnictví, Expo 58, bruselský styl, Jiří Kroha, vědecké metody v projektové práci, zprůmyslnění stavebnictví, státní stavební podniky, Stavoprojekt, unifikace, typizace ve stavebnictví.

Czechoslovak Architecture After 1945

The thesis, using research and study of the architecture of Czechoslovakia of the period 1945-1975, aims to evaluate the Brno architecture of the thirty years' period after the second world war, its particularities in context of the architecture of the whole Czechoslovak Republic.

Keywords: Czechoslovak afterwar architecture, housing shortage, housing for everybody, two-years plan of the restoration, Porube settlement, socialist realism, decorativeness, monumentality, folkiness, folkish motifs, trend to classicism, style retrieval, chruscov's critics of decorativeness, Expo 58, Brussels' style, Jiri Kroha, scientific designing's methods, industrializing of building, state building enterprises, Stavoprojekt, unification, standardization in building industry.

Současný stav řešené problematiky:

Příprava disertační práce na uvedené téma je v současné době ve fázi průzkumu, sběru dat, dokumentace a dobových materiálů. Současně provádím průzkum staveb na místě. Získané podklady nyní studuji, a také s využitím zkušeností z práce na mezinárodním projektu „Vypracování hodnotící metodiky architektury 1945-1979“ přistupuji k hodnocení zkoumaných staveb.

Následuje předběžná struktura práce, která, zatím v modifikovatelné a neukončené podobě, je zárodkem osnovy disertační práce.

1 Úvod práce

1.1 Zdůvodnění významnosti tématu

Problém, který je tématem mé práce, považuji za velmi zajímavý, téma poválečné československé a také brněnské architektury nepatří k oslavovaným, všeobecné povědomí o architektuře tohoto období je omezeno na „přezdobenou historizující sorelu“ a poté panelová sídliště. A všeobecně nespecifikovaný, indiferentní vztah k architektuře období socialismu je také impulsem k zevrubnému průzkumu staveb tohoto období, dobových společenských a politických podmínek vzniku zkoumané architektury, stejně jako formálních směrů, kterým dala tato architektura vzniknout.

Svou prací bych ráda přispěla k lepší informovanosti o architektuře období komunismu, chtěla bych poukázat na příklady, směry, prvky architektury, které podle mého názoru mají promyšlenou genezi s výsledkem kvalitní nadčasové architektury.

Studium architektury uvedeného období mě rovněž přivedlo k poznání, že to byly právě poválečné přístupy k řešení bytové otázky a následná restrukturalizace stavebnictví v souvislosti s komunistickým znárodněním, které vedly k degradaci povolání architekta

1.2 Teoretická východiska, motivace

Můj zájem o sledované období byl významně podpořen přípravou publikace BRNO – ARCHITEKTURA 1945 – 1990, kterou jsem pod hlavičkou Centra architektury editovala. V návaznosti na tuto práci od roku 2010 spolupracuji na společném projektu měst Vídně a Brna, mezinárodním evropském projektu „Vypracování hodnotící metodiky architektury 1945–1979“. Ve spolupráci s architekty z vídeňských architektonických kanceláří tvoříme metodiku, která by měla být pomocným nástrojem městským odborům památkové péče. Práce na tomto projektu a nabyté zkušenosti mě motivovaly k hlubšímu studiu poválečné architektury, s rozšířeným záběrem na společenské a politické souvislosti.

Formální proměny architektury zkoumaných let přímo souvisejí s proměnami politické scény. V období po válce, kdy hlavním úkolem bylo řešení bytové otázky, až do roku 1950, se architekti snažili navázat na pokrokové – levicové směry předválečné architektury. Po únorovém převratu v roce 1948 měl vyřešit potřebu nových bytů dvouletý plán rozvoje, ale neúspěšně.

Po skončení dvouletky nastupuje období socialistického realismu, kdy podle stalinského programu se čeští architekti snažili najít národní podobu tohoto směru. Období sorely, ukončené Chruščovovou kritikou ozdobnictví, doznávalo do roku 1955, v realizacích ještě déle, nicméně špičkoví architekti už mezitím pracovali na projektech, jejichž výraz byl ovlivněn bruselskou výstavou Expo 58. Tento svěží styl byl v druhé polovině šedesátých let následován brutalismem, významný v české architektuře byl také směr mašínismu.

Jmenované formální směry v architektuře činí město Brno čitelným a chronologicky dobře identifikovatelným. Pro některá období byla kromě formy významná také převažující funkce, často řešený program. Pro období čerstvě po válce to bylo bydlení a související funkce – školy a sportoviště, dále zdravotnické stavby, následovaly významné občanské stavby, administrativa a opět bydlení – velká sídliště bytových domů s veškerou občanskou vybaveností a také se soubory rodinných domů.

Brněnskou architekturu sledovaného období jsem podle výše uvedených formálních kritérií rozdělila na následující období: I. 1945 – 1949, II. 1950 – 1958, III. 1959 – 1968, IV. období normalizace po roce 1969.

1.3 Metoda práce

Průzkum (přímý průzkum staveb na místě, průzkum dostupných materiálů, rozhovory s pamětníky) sumarizace, extrakt výsledků průzkumu, srovnání, shrnutí, závěry.

1.4 Prameny

- Archivy a stavební úřady.
- Internet používám hlavně ke shromažďování odkazů na literaturu.
- Odborná periodika, zejména oblíbený je časopis Architektura ČSR.
- Významným zdrojem poznání této problematiky je pro mě spolupráce na již jmenovaném mezinárodním projektu „Vypracování hodnotící metodiky architektury 1945 – 1979“.

2 Výklad základních pojmů

2.1 Dvouletý poválečný plán obnovy, dvouletka

Řešení bytové krize

2.2 Socialistický realismus, sorela

Socialistický realismus (Sorela, Socrel) - umělecký směr, schválený roku 1932 Ústředním výborem Komunistické strany SSSR. Úsilí o naplnění stalinského hesla „umění socialistické obsahem a národní formou“. Tomuto nepřirozenému úsilí byl obětován dosavadní rozvoj architektury a stavebnictví, obrát k hledání výrazu v historických slozích, následně byly vybrány klasické formy a lidové folklórní motivy jako následováníhodné. Oblíbené dekorativní prvky - sgrafito, bosáže, tympanony, zubořezy, oblíbené formy - vítězné oblouky, stupňovitost hmoty budovy.

2.3 Chruščovova kritika ozdobnictví

Opuštění formy socialistického realismu, 1954

2.4 Bruselský styl, EXPO 58

Bruselská světová výstava v roce 1958 byla svěžím formálním impulzem, český pavilon na Expo 1958 v Bruselu rehabilitoval meziválečnou tradici české architektury. Šedesátá léta jako období politického, a tedy i společenského uvolnění, přinesla také řadu jedinečných příkladů architektury.

2.5 Zprůmyslnění stavebnictví, státní stavební podniky, Stavoprojekt, unifikace, typizace ve stavebnictví

Vědecké metody v projektové práci, kvalitní bydlení pro všechny

2.6 Období normalizace

Období sedmdesátých a osmdesátých let - návaznost na tradici moderny, vznikly nové –ismy: brutalismus, mašinismus, vznikaly i stavby, ovlivněné postmodernou.

3 Historický přehled, souvislosti československé architektury

3.1 Navázání na Československou architekturu před 2. světovou válkou

Ukončení druhé světové války a obnovení republiky, bylo velkou příležitostí k oživení tradice moderní architektury, po osvobození architekti ve své tvorbě přirozeně pokračovali tam, kde před nástupem nacismu skončili – silný odkaz funkcionalismu je v jejich čerstvé poválečné tvorbě velmi zřetelný.

Významným zdrojem pro přístup k poválečným výzvám řešení bytové krize byly principy vědeckého funkcionalismu, program bývalé skupiny PAS, jejíž členové podle teorie Karla Teigehe považovali funkcionalistickou architekturu za model dokonale organizované společnosti. Tyto funkcionalistické principy byly dobře propracovanou teorií pro nástup typizace a standardizace, které se po únoru 1948 staly vhodným východiskem pro řešení poválečného nedostatku bytů.

3.2 Významná data v poválečném vývoji ve stavebnictví

- 1941 - vytvořena Stavební komise Ústřední rady odborů
- Květen 1945 – vznikl BAPS – Blok architektonických pokrokových spolků
- 1946 – Ústřední plánovací komise
- 1947 – BAPS se transformoval v UNII ARCHITEKTŮ ČSR
- Březen 1948 – Akční výbor architektů ČSR – o nových formách projektování
- Do roku 1950 – znárodněno 75% stavebních a projektových závodů
- Září 1948 – ustaven STAVOPROJEKT

4 Specifika brněnské architektury 1945 - 1975

4.1 Meziválečná východiska brněnské architektury

Funkcionalismus – teoretická východiska

4.2 Společenská a politická situace v Brně po 2. světové válce

4.3 Architektura v Brně po 2. světové válce

- 1945 – 1948 Období poválečné obnovy
- 1948 – 1958 Socialistický realismus
- 1959 – 1975 Bruselský styl
- 1959 – 1975 Období uvolnění a nástup normalizace

5 Seznam použité literatury a pramenů

JANŮ, Karel. *Socialistické budování: oč půjde ve stavebnictví a architektuře*. Praha: Vydavatelství „Architektury ČSR“ v Praze, 1946. Knihovna „Architektury ČSR: řada II., Sv.5.

CRHONEK, Iloš. *Školy jihomoravského kraje 1945 – 1970*. Brno: Odbor školství Jihomoravského krajského národního výboru v Brně, 1971.

GOČÁR, Jiří a Josef TOMAN. *Architekt a ekonom k socialistickému stylu života*. Praha: Svoboda, 1977.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Brno: Průvodce - Informace – Fakta*. Praha: Olympia, 1978.

PECHAR, Josef. *Československá architektura*. Praha: Odeon, 1979. Architektura.

PECHAR, Josef – URLICH, Petr (eds.). *Programy české architektury*. Odeon, Praha 1981.

Kolektiv autorů. *Brno v architektuře a výtvarném umění*. Blok, Brno, 1981

BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století 1780 – 1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

MÜLLER, Zdeněk. *Brněnské výstaviště – stavba století: Stavební vývoj 1928 – 2002*. Brno: Veletrhy Brno, 2003.

VANĚK, Miroslav – Urbášek, Pavel (eds.). *Vítězové? Poražení?: Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interview*. Praha: Prostor, 2005. ISBN ISBN 80-7260-142-3.